

UNIVERSITATEA DE VEST
"VASILE GOLDIȘ"
din ARAD

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРАВОСУДДЯ
АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО
ТА НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ГОЛДІША
(М. АРАД, РУМУНІЯ)

Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії

Матеріали міжнародного круглого столу

27 червня 2022 р.

Ужгород • 2022

К 65 Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародного круглоо столу, м. Ужгород, 27 червня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. – 134 с.

ISBN 978-617-8046-00-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна», яка відбулася на базі юридичного факультету Ужгородського національного університету 26 травня 2022 р.

ISBN 978-617-8046-00-2

© ДВНЗ «Ужгородський
національний університет, 2022

Громовчук М.В.,
доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ДЕРЖАВА ТА ЦЕРКВА: РОЛЬ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, з огляду на своє теоретичне і практичне значення, продовжує привертати увагу спеціалістів різних галузей. Осмислення феномену війни, сутності війни, її ролі та значення в житті суспільств і держав змінювалося відповідно до входження людства в той чи інший етап історичного розвитку. На цей процес впливало набуття наукового знання, яке супроводжувалося розробкою нових ідей та принципів, що відповідали політичним, історичним, суспільним викликам, рівням розвитку зброї та армії, ідеологічним, цивілізаційним, релігійним або методологічним основам [40, с. 545].

Християни - це не ті, хто не страждають або мають якесь гарантоване земне благополуччя, а це ті, які переживають по-особливому свій хресний шлях, тобто, ми розуміємо глибше зміст наших страждань. Очевидно, коли мова йде про війну, то це є найбільша трагедія, яка може спіткати людину, суспільство, навіть

ціле людство, тому що кожна війна, в якій частині кулі Земної вона б не відбувалася, завжди ранить усе людство, і війне - це є найбільше безглуздя, ніхто не може раціонально осмислити чи пояснити війну, а виправдовувати війну - це прямо злочин. І тому каже Папа Франциск, що війна завжди є поразка, це і поразка людства, людяності [41].

Стан гуманітарно-культурного простору певної країни перебуває в чіткому зв'язку з її політичним режимом. Якби було якось інакше, то культурно-політичний проект «руського мира» виявився б беззмістовним і непотрібним, а його інструментальна спроможність і вплив на суспільства нульовими. Проте відбувається зовсім навпаки [1].

«У міжнародній комунікації ми постійно підкреслюємо, що війна росії проти України — це війна авторитарного репресивного політичного режиму проти демократичної країни. І ця війна відбувається прямо в Європі. І, борячись за Україну, Україна бореться за простір свободи у Європі, за простір свободи у світі», - вказує О. Богдан [2].

«Будь-яка війна має або прями, або опосередковані релігійні корені. Тобто навіть якщо це не релігійний конфлікт, ті, хто хочуть змінити світоустрій, намагаються перетворити його на релігійний. Ми сьогодні зібралися для того, щоб закликати людство не допустити і засудити використання релігії в цих конфліктах. Також

ми розуміємо, що релігія має тисячолітній досвід залагодження конфліктів, і хочемо звернутися до релігійних лідерів України та світу, щоб вони свій авторитет, досвід своїх церков, своїх релігій застосували саме для вирішення цих конфліктів», - відзначає В.Авер'янов [3].

Таким чином, як бачимо, як практичні, так і теоретичні питання зв'язку релігії та права, особливо в умовах повномасштабної війни в Україні, мають суттєвий вплив на існування всього державного механізму.

Сучасна людина є особливо чутливою до нав'язування будь-якого світогляду і способу життя. Єдина мова в сьогоднішньому світі – це мова свободи, навіть якщо при цьому відбуваються підміни цього поняття і зловживання ним. Цінність свободи – не байдужа і для релігії. Тому єдиний шлях поширення релігійного світогляду в суспільстві – це не сила примусу, а сила тяжіння [4].

У той же самий час доводиться констатувати, що сучасний інститут прав людини формувався і продовжує розвиватися як механізм захисту саме свободи людського вибору. Ще в недавньому минулому подібна односторонність компенсувалася консенсусом в західному суспільстві щодо визначення добра і зла. Наприклад, про це зберіглося свідчення в преамбулі Статуту Ради Європи 1949 року, в якій іде мова про те, що держави-засновники цієї організації стверджують «свою відданість духовним і

моральним цінностям, які є спільним надбанням їхніх народів і справжнім джерелом особистої свободи, політичної свободи і верховенства права». Безперечно, згадане спільне надбання розумілося як спадщина релігійної, християнської культури і моралі. Треба відзначити, що це не перешкоджало представникам інших світових релігій проживати в суспільствах християнської традиції, оскільки їх моральні цінності виявлялися близькими один одному. Наприклад, в історії накопичився великий досвід міжрелігійного співіснування, який забезпечує згуртованість суспільства. Навіть безбожні вчення, що виникли в Європі, нерідко повторювали світською мовою постулати релігійної моралі [4].

В сучасних умовах, коли роль церкви в житті вітчизняного суспільства істотно зростає, не викликає сумнівів актуальність наукового дослідження будь-яких аспектів взаємодії церкви з правом і державою. Побічно про це свідчить і збільшення кількості наукових публікацій, в яких вчені-правознавці аналізують різні проблеми, пов'язані з церковним правом, етапами його розвитку, з роллю церкви в сучасній світській державі. У той же час, залишається недослідженим ряд цікавих питань в загальному руслі даної проблематики [6, с. 1].

Як відомо, будь-який вибір може бути «злим», а може бути «добрим». Більш того, індивідуальне розуміння свободи схильне до різнорідних впливів, в тому числі неадекватних оцінок. Наприклад,

в світі дуже багато образ і конфліктів. Під впливом абсолютизації свободи вибору з'являється реальна проблема розповсюдження правозахисного підходу на найнезначніші або абсурдні життєві ситуації. Європейський суд з прав людини переповнений скаргами, що стосуються нанесення збитків в один або кілька доларів. В рамках тематики нашого дослідження, приклад, подібного роду вимог. Так, до Європейського суду надійшла справа «Альдо Гросс проти Швейцарії». Мадам Гросс не бажає переживати природний процес старіння, при цьому вона не має ніякої смертельної хвороби або фізичних страждань. Тим не менш, вона хоче піти з життя, але жоден лікар не виписує їй рецепт на отримання смертельної субстанції. Вона стверджує, що держава зобов'язана забезпечити її засобами для здійснення самогубства в безпечною і безболісною формі. На її думку, ця відмова є порушенням її права на життя, так як вона відмовилася від життя, а також принижує її гідність, так як вона не бачить в собі сили переносити процес старіння [4].

Не будемо також забувати, пише Д. Пашенцев, що поява одиничних елементів європейського права зобов'язана впливу (нехай і обмеженого) навіть ісламської традиції, що має релігійне коріння. Співвідношення права і релігії в Європі не залишалось постійним. Ця еволюція була пов'язана з оформленням самостійної концепції прав людини, яка є провідною основою права в його сучасному ліберальному розумінні. В даному процесі релігійні

уявлення зіграли помітну роль. Очевидно, що релігійні інститути в цілому ніколи не були в числі лідерів захисту прав людини. Але не підлягає сумніву той факт, що, наприклад, визнання права на свободу віросповідання (релігії) в значній мірі зобов'язана саме західного християнства [6, с. 3].

Крім того, релігійні вчення безпосередньо відбилися у включенні обов'язків людини в загальне уявлення про її права і свободи. Релігійні уявлення аж ніяк не в усьому збігалися з вихідними початками юридичної концепції прав людини вже на етапі її оформлення. Зокрема, це стосується питання про походження зазначених прав, яке ліберальна думка пов'язувала з природою самої людини (що відбилося в понятті природніх невід'ємних прав), а релігійні вчення пояснювали актом Божественного творіння. Такі розбіжності ставали помітніше і навіть посилювалися в міру затвердження в Європі принципів секуляризації суспільного життя і культури взагалі. Цей процес супроводжувався поступовим поворотом держави від релігії, її приватизацією, тобто перетворенням в приватну справу індивіда і, як наслідок – дедалі помітнішим відходом ліберально-юридичного розуміння прав людини від релігійних вчень. Результатом такої еволюції стало звуження впливу релігії на розвиток концепції прав і свобод людини. Аж до середини минулого століття найбільші релігії не приділяли серйозної уваги цій проблематиці [6, с. 3].

Разом з тим, відзначає Д. Пашенцев, нинішні релігійні вчення про права людини нерідко набувають вигляду своєрідної відповіді ліберальних поглядів. Тому в позиціях провідних релігій з цього питання поєднуються дві основні лінії. З одного боку, підкреслюється згода з багатьма положеннями міжнародно-правових документів з прав людини. З іншого боку, релігійні концепції роблять акцент на відмінності, що характеризують їх погляд на права людини в порівнянні з ліберальною юридичною оцінкою. У питанні прав і свобод людини провідні релігії займають як близькі, так і протилежні одна від одної позиції. Багато що залежить від того, які аспекти цієї проблеми вони вважають для себе пріоритетними. Вчений відзначає характерні особливості сучасного погляду окремих релігій на даний предмет [6, с. 3].

Потрібно відзначити, пише в своєму дослідженні Ю. Піх, що протягом останніх десятиліть в суспільстві поступово відбулася зміна самого сприйняття релігійних цінностей. Якщо колись релігія виступала як сакральне пояснення світу, то, починаючи з епохи Просвітництва, на перший план виходять соціальні функції релігії. Залежно від того, наскільки позитивне значення вони можуть мати в конкретний історичний період і для конкретної держави, змінюється ставлення до релігії. Особливість сучасного етапу, відзначає вчена, полягає не просто в актуалізації релігійної ідеї, але й у її об'єктивації, інституціональному оформленні, присутності в

усіх без винятку модусах соціальної практики. Релігія за останні десятиліття пройшла непростий шлях від якогось маргінального феномену до нормативного орієнтира, що став найважливішою «точкою зростання» масової свідомості. Без урахування релігійного фактору досить часто неможливо глибоко пізнати і передбачити наслідки соціально-політичних процесів [11, с. 55].

Характер взаємодії норм права і релігійних норм у системі соціальної регуляції того або іншого суспільства, вказує Т. Стефанчишена, визначається зв'язком правових і релігійних норм з мораллю і зв'язком права з державою. Релігія, як і раніше, відіграє дуже важливу роль у регулюванні поведінки людей у суспільстві, у формуванні етичних та морально-етичних переконань. Відокремивши її від держави, в жодному разі не можна відділяти її від суспільства і людини [12, с. 119].

Сьогодні, акцентує увагу у своїй науковій праці Ю. Оборотов, церква стає значущою інстанцією морального контролю над соціальним життям, перестаючи бути інститутом влади, вона забезпечує умови реального руху до християнського морального ідеалу через затвердження цінності людського життя, осуд насильства, участь у зміцненні миру, у боротьбі за збереження навколишнього природного середовища [14, с. 170].

Оцінюючи моральний потенціал біблійних завітів, Ю. Бондаренко зазначає, що християнство надало людству заповіді

неперехідного значення, тож є певною системою ціннісних орієнтацій, що набули значення суспільного ідеалу. Тому християнські цінності – це і ідеал, і символ, і приклад, і регулятивна ідея, що вагомо впливає на людину і суспільство в усіх сферах життєдіяльності [15, с. 30].

Християнські цінності, вірно вказує українська дослідниця І. Ломака впливають не лише на стан приватного життя, але й на спосіб життя публічного. Приміром, багато християнських цінностей стали прообразом правових цінностей, що охороняються державою. Християнські цінності починають перетворювати світ, релігія стає щораз надійнішим інститутом підтримки всіх життєвих цінностей людини, адже, як слушно зауважує вчена, «християнство – могутній консолідуючий чинник, носій державницької ідеології, суспільної моралі та культурного прогресу» [16, с. 300].

Останнім часом, відзначає Е. Тогузаєва, спостерігається значне зростання впливу релігії на життя і свідомість громадян. Часто, вже не помічаючи для себе, зустрічаючи нових людей (наприклад, політиків), ми оцінюємо їх і з точки зору релігійної приналежності. І зворотнє: для впливу на суспільство і на окремих громадян часто обирається тактика врахування релігійного настрою населення і окремих особистостей. Релігія стрімко почала проникати в політику (аж до створення релігійних партій і звернення політиків до релігійних цінностей в періоди виборчих

кампаній), хоча демонстративна релігійність ніколи не знаходила і не знаходить підтримки в державі, швидше за все тому, що позначаються особливості характеру істинно вітчизняної людини, її побожне ставлення до віри, сформоване способом життя і оспіване класиками, багато з яких були щиро віруючими людьми, що зверталися в своїх творах до релігійних тем [17, с. 47].

В. Кириченко вірно відмічає, що як і право, релігія є важливим соціальним регулятором поведінки не лише окремих особистостей, а й широких народних мас, спроможних визначати вектор розвитку подій як в тому або іншому регіоні держави, так і на всій його території. Право присутнє в найбільш значущих сферах суспільного регулювання. Водночас релігія пронизує весь спектр людських відносин та знаходить своє відображення в праві [22, с. 55]. При цьому, зазначає В. Букрєєв, юридичні закони фіксують тільки зовнішню сторону поведінки, однак вони не можуть регулювати помисли, допомогти в індивідуальному стражданню, надії, покаяння – усе те, що передбачає релігійні почуття, що пов'язане з внутрішнім світом людини [23, с. 35].

Релігія постійно вступає у взаємодію з правом, зокрема в сучасних умовах вона стає окремим чинником розвитку публічної сфери суспільства та держави. Релігійні погляди все частіше впливають на прийняття публічно-правових рішень, на формування правосвідомості та правової культури суспільства

тощо. Водночас релігія (її зовнішня частина) стає окремим предметом правового регулювання, пише у своєму дослідженні І. Ткачук [21, с. 48].

Загалом проблему взаємодії християнських та правових норм, зазначає Г. Єрмакова, доцільно розглядати у двох аспектах, а саме – християнську норму як структурний елемент правової системи в матеріальному і формальному значенні. Тобто християнські норми, на думку вченої, з одного боку, виступають чинниками, що визначають зміст права, правової системи, а з іншого, є формою зовнішнього вираження правил поведінки. Водночас правові і християнські норми потрібно розглядати не тільки як різновид соціальних норм, а й як основний елемент правової системи (як зміст нормативних актів). Християнські норми безпосередньо впливають на формування традиційної й релігійної національних правових систем. Вони постають як вияв релігійної традиції в межах правової системи [24, с. 188].

Вплив християнських норм на позитивне право, а разом і на правову систему держави, може відбуватися двома шляхами – прямим та непрямим. При цьому, прямий вплив полягає в тому, що поруч із позитивними поглядами і догмами (доктринами) створюється ідеологічна основа сучасної правової системи країни, релігійно-етичний фундамент правотворчості, а в окремих випадках – правозастосовної і правоохоронної діяльності

державних органів. Непрямий вплив – це вплив підсистеми релігійного права на позитивне право з уваги на існування та функціонування християнських норм [24, с. 188].

Релігійні норми, відзначає І. Міма, як соціально-правотворчі чинники впливають на формування права у просторовій (територіальна та соціальна), опосередкованій, безпосередній, вибірковій та смисловій формах. Вплив релігійних норм на правотворчий процес набуває особливого значення в умовах глобалізації, коли внаслідок активної конвергенції різних правових систем, культур і традицій постає об'єктивна потреба у створенні загальної аксіологічно-культурологічної та правової основи для взаємодії різних держав, суспільств, колективів, спільнот тощо. Завдяки цьому право може більш цілісно впливати на суспільну свідомість і на суспільство, шляхом максимально-оптимального обґрунтованого поєднання та узгодження змісту правових та релігійних норм, на основі всебічного науково-теоретичного обґрунтування і доведення [26, с. 232].

За твердженням О. Петюкової, у повсякденному житті правосвідомість може не мати релігійного відтінку, воно може бути байдужим до релігії. Але потреба в релігії породжує потребу в духовній свободі, а, отже, і в правопорядок. Тоді релігійність виражається в якості глибинного духовного компонента правової життя [28, с. 92].

Правові норми, які не відповідають повною мірою внутрішнім, глибинним характеристикам суспільної свідомості, не сприймаються в належній мірі суспільством. У тому випадку, коли постійна присутність в правовій свідомості релігійної компоненти не береться до уваги при конструюванні та здійсненні позитивного права і державної політики, це призводить до розриву між правом і правосвідомістю. В результаті позитивне право виявляється нездатним повною мірою реалізувати свій регулятивний потенціал, а державні структури в повній мірі легітимізувати свою владу, відзначає О. Мартишин [29, с. 9].

При вирішенні питань праворозуміння в нову епоху не можна пройти повз питання про релігійний вимір права, оскільки Г. Берманом справедливо відзначено, що в праві зберігається не тільки традиція, але й віра у Всевишнього, що освячує шлях праву в соціальному світі і «щоразу, коли суспільство виявляється у кризі, воно інстинктивно звертає свої погляди до джерел і шукає там знамення» [33, с. 247]. Ю. Тихонравов зазначає, що «...будь-яке право є, кінець кінцем, підсумком еволюції релігійних підстав людської активності. У релігії криється гранична основа, кінцеве джерело всякого права... самий природний і логічний шлях духу в право лежить через послідовність релігія – мораль – звичай» [34, с. 22]. «Концептуальні положення Православної церкви, – наголошує Ю. Оборотов, – відповідають ідеї суб'єктивного права і

юридичного обов'язку як визначальних характеристик права, вони націлюють не тільки на подальший розвиток прав і свобод, але й повертають до проблеми юридичного обов'язку як найважливішої складової буття нашої цивілізації» [35, с. 94].

Таким чином, на сьогодні в християнській доктрині, суперечності щодо заповіді «не вбий» та вимогами держави щодо участі її громадян у війнах, в концепціях католицької та православної церков вирішено на користь «справедливої війни». В той же час, в умовах війни, саме християнська релігія, будучи морально-нормативною системою, впливає формування та реалізацію світських правових норм. Відбувається своєрідна імплементація їх у право, у результаті ми користуємося правом, власне, вдаючись до допомоги християнства. Повністю відірвати начебто суто релігійні норми від світських не можна, за всієї віддаленості від мирських проблем вони насправді відіграють істотну роль формуванні правомірної поведінки людини, виробляючи стійку систему цінностей, не байдужу для права. Ці цінності здатні виступати як мотиви соціально-позитивної поведінки. Проте, саме сьогодні відбувається перегляд основних християнських цінностей (в першу чергу такої категорії як «не вбий»), їх втілення у чинному законодавстві нашої держави й практичне застосування. Переконані, найближчим часом нас очікує

нова концепція взаємовідносин держави та церкви, права та релігії, причому, не тільки на національному, а й на міжнародному рівнях.

Література:

1. Антикультулова діяльність як один з інструментів гібридної агресії РФ. Тиждень. № 28 (556) від 12 липня 2018 р. URL : <https://tyzhden.ua/World/216665>
2. URL : <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>
3. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2215181-vijna-ta-religija-mozlivosti-cerkvi-u-sistemi-svitovoi-bezpeki.html>
4. Выступление игумена Филиппа (Рябых), представителя Русской Православной Церкви при Совете Европы, кандидата богословия и кандидата политических наук, на VIII заседании совместной комиссии по диалогу «Православие-Ислам» 26 июня 2012 года. URL: <http://www.strasbourg-reor.org/?topicid=923>
5. Пайда Ю.Ю. Роль права та релігії в удосконаленні механізму реалізації прав людини. Юридичний вісник 1(22). 2012. С. 65-70.
6. Пашенцев Д.А. Роль религии в формировании российской правовой традиции. Правоведение. 2010. № 6. С. 1-9.

7. Синюков В.Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию. М.: Норма, 2010. 232 с.
8. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1998. 313 с.
9. Glenn P. La tradition juridique nationale. Rev. intern. de droit compare, 2003. 122 p.
10. Арановский К.В. Конституция как государственно-правовая традиция и условия ее изучения в российской правовой среде. Изв. вузов. Правоведение. 2002. №1. С. 46-49.
11. Піх Ю.А. Загальна характеристика секуляризація і десекуляризації правових систем релігійного типу. Дис... канд. Юрид. наук за спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017. 226 с.
12. Стефанчишена Т. М. Релігійний фактор у формуванні правових систем. Актуальні проблеми держави і права. 2009. No 45. С. 119-121.
13. Оборотов І. Г. Правові цінності у східноєвропейській та західноєвропейській традиціях: релігійний вимір. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 40. 2008. С. 167–172.

14. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01/ Юрій Михайлович Оборотов ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2003. 370 с.
15. Бондаренко Ю. В. Ценностное измерение права и христианства в вопросах социального регулирования. Бизнес в законе. 2009. № 4. С. 28–31.
16. Ломака І. І. Правове обґрунтування інституціоналізації християнських церков в Україні. Моральні основи права: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.). Надвірна : Надвірнян. друкарня, 2010. С. 300.
17. Тогузаева Е.Н. Нормы морали, права, религии как регуляторы поведения. Известия Саратовского университета. 2007. Т. 7. Сер. Экономика. Управление. Право, вып. 2. С. 46-49.
18. Пайда Ю.Ю. Вплив релігії на формування права. Актуальна юриспруденція: матеріали інтернет-конференції від 15.10.17 р. URL:
https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1629%3A021017-15&catid=191%3A1-102017&Itemid=237&lang=ru
19. Вовк Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія. Харків: Право, 2009. 224 с.

20. Гегель. Работы разных лет : в 2 т. / сост., общая ред. и вступ. статья А. В. Гулыги. М.: Мысль, 1970. Т. 1. С. 49.
21. Ткачук І. Д. Співвідношення релігії та права як форм регуляції суспільних відносин. Часопис Київського університету права. 2017/4. С. 47-50.
22. Кириченко В. Є. Релігія та право – історія соціального регулювання, окремі аспекти. Релігійний чинник в історії права, держави та юридичної думки: матеріали XXXIV Міжн. істор.-прав. конф. (м. Тисмениця, 27–29 трав. 2016 р.) / В. Є. Кириченко ; ред. кол. : І. Б. Усенко, А. Ю. Іванова та ін. Київ-Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2016. С. 55–62.
23. Букреев В. И. Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению: учеб. пособ. М.: Юрайт, 1998. 336 с.
24. Єрмакова Г.С. Релігійні норми як морально-етична домінанта правової свідомості. Наше право № 4, 2017. С. 188-193.
25. Пастернак В. М. Християнські засади позитивного права: теоретичні аспекти. Дисертація канд. юридичних наук: 12.00.01. Львів, 2013. 212 с.
26. Міма І.В. Релігійні норми як соціально-правотворчі чинники суспільства. Альманах права: Висвітлення актуальних питань історії та теорії держави і права, філософії права. 2012. № 3. С.230 – 233.

27. Посашкова А. Л. Взаимодействие норм ислама и правовых норм в правообразовании и правоприменении в России. Вестн. Владим. юрид. ин-та. 2008. № 1 (6). С. 192-198
28. Петюкова О.Н. влияние религиозного фактора на формирование правосознания современного российского общества. Право и управление. XXI век. № 2 (7)/2008. С. 91-97.
29. Мартышин О.В. Национальная политическая и правовая культура в контексте глобализации. Государство и право. 2005. № 4. С. 9-11.
30. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. О. Величко и Е. Петренко. М.: Весь мир, 2008. 192 с.
31. Хабермас Ю., Ратцингер Й. (Бенедикт XVI). Диалектика секуляризации. О разуме и религии / Пер. с нем. В. Витковского (Серия «Современное богословие»). М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2006. 112 с.
32. Бачинин В. А. Секуляризация морали как социокультурная реальность. URL: www.gazetaprotestant.ru
33. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія. О.: Юрид. л-ра, 2006. 293 с.
34. Тихонравов Ю. В. Судебное религиоведение. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 210 с.

35. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии: Монография. О.: Юрид. л-ра, 2001. 330 с.
36. Козодаєв С.П., Белов Д.М., Бисага Ю.М., Громовчук М.В. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: монографія. ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ін-т держави і права країн Європи. Ужгород, 2018. 177 с.
37. Громовчук М.В. Коопераційна модель державно-церковних відносин (на прикладі Словацької Республіки). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2/1. S. 39-46.
38. Громовчук М.В., Белов Д.М. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 42. 2017 р. С. 27-31.
39. Громовчук М.В. Белов Д.М., Конституційно-правовий статус особи: базові підходи. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 77-83.
40. Моїсеєнко Л. Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій. *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник* 2018. Вип. 28. Частина IV. С. 545-565.
41. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3496553-svatoslav-sevcuk-predstoatel-ukrainskoi-grekokatolickoi-cerkvi.html>

ЗМІСТ

Андрела А-М.В. Європейська система захисту біженців та шукачів притулку: окремі питання інституційної системи.....	12-21
Берч В.В. Реалізація принципу народного суверенітету як ключова ідея демократії.....	22-29
Бєлов Д.М. Основний закон – найважливіше досягнення демократії в Україні.....	30-41
Василенко С.О. Обмеження конституційних прав людини при застосуванні поліцією превентивних поліцейських заходів під час військового стану.....	42-46
Вишневська М.М. Етимологія поняття «конституційно-правова відповідальність»: ключові засади.....	47-50
Громовчук М.В. Держава та церква: роль взаємодії в умовах війни.....	51-70
Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката в умовах воєнного стану.....	71-77
Пирога І.С., Пирога С.С. Інструментарій збереження конституційного ладу в умовах воєнного стану.....	78-86
Продан В.І. Модернізація освітньої складової: зумовлена необхідність чи «нав’язана» тенденція.....	87-93
Пулей В. Конституційне судочинство в умовах дії військового стану в Україні: праксеологічний аспект.....	94-102
Синьобок М.С. Народовладдя та здійснення правосуддя: питання співвідношення.....	103-110
Ставичний П.І. Громадянські права у конституційно-правових відносинах.....	111-124
Фартушок І.І. До питання про реформування системи місцевого самоврядування в умовах війни.....	125-129

*Матеріали міжнародного круглого столу
Ужгород, 27 червня 2022 рік*

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

**«ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ
РЕАЛІЇ»**

*м. Ужгород
27 червня 2022 р.*